

Artikel

Makkah dan Benua Ruhum dalam Pemikiran Orang Melayu
(*The Malays' Perception of Makkah and Benua Ruhum*)

Aiza Maslan @ Baharudin^{1*} & Ratna Roshida Ab Razak²

¹Bahagian Falsafah dan Tamadun, Pusat Pengajian Ilmu Kemanusiaan, Universiti Sains Malaysia, 11800, Pulau Pinang, Malaysia

²Jabatan Pengajian Kenegaraan dan Ketamadunan, Fakulti Ekologi Manusia, Universiti Putra Malaysia, 43400, Serdang, Selangor, Malaysia

*Pengarang Koresponden: aizamaslan@usm.my

Diserah: 23 Mei 2023

Diterima: 13 Jun 2023

Abstrak: Sejak sekian lama, Makkah dan Benua Ruhum merupakan dua buah wilayah yang cukup dekat di hati orang Melayu. Perkara tersebut jelas terungkap melalui ekspresi penghormatan dan kekaguman terhadap kedua-dua wilayah tersebut melalui pelbagai bentuk pengkisahan dan penceritaan, sekali gus mempamerkan keistimewaan kedua-duanya di sisi orang Melayu. Artikel ini bertujuan menganalisis keistimewaan kedudukan kedua-dua wilayah terbabit dalam pemikiran orang Melayu sejak sekian lama. Diskusi artikel ini menggunakan pendekatan bersifat kualitatif deskriptif dan analitikal dengan merujuk kepada buku, artikel jurnal dan tesis. Hasil kajian mendapati bahawa Makkah dan Benua Ruhum merupakan dua buah pusat terpenting bagi dunia Islam suatu masa dahulu. Gelaran sultan yang disandang oleh pemerintah di Nusantara sering diperkukuh dengan mendapatkan pengiktiran daripada penguasa kedua-dua wilayah terbabit. Selain menjadi destinasi utama orang Melayu bagi melengkapkan rukun Islam kelima, Makkah merupakan pilihan orang Melayu bagi mendalami ilmu keagamaan. Orang Melayu turut memandang tinggi Benua Ruhum sebagai sebuah kuasa politik Islam terkuat yang merujuk kepada Daulah Turki Uthmaniyyah dan perkara tersebut terpamer melalui akhbar-akhbar dan hasil kesusasteraan Melayu.

Kata kunci: Makkah; Benua Ruhum; Nusantara; Daulah Uthmaniyyah; akhbar Melayu

Abstract: The Malays have always been fond of Makkah and Benua Ruhum. This is evident in their expression of regard and admiration for both regions through various narratives and stories, demonstrating how special they are for Malays. Thus, this article aims to analyse the Malays' special perception of these two regions. The discussion in the article employs the qualitative descriptive and analytical approach by referring to books, journal articles, and theses. The findings of the study show that Makkah and Benua Ruhum were the centres of the Islamic world in the past. The Sultan title held by rulers in the Malay Archipelago was affirmed through recognition by authorities from Makkah and Benua Ruhum. Apart from being the destination for Muslims to perform the fifth pillar of Islam, Makkah has always been favoured by Malays to pursue religious studies. The Malays also regarded Benua Ruhum, famously known as the great Ottoman Empire, as the strongest Islamic political power, as evident in Malay newspaper publications and literary writing.

Keywords: Makkah; Benua Ruhum; Malay Archipelago; Ottoman Empire; Malay newspapers

Pengenalan

Hubungan antara Nusantara dengan Timur Tengah telah terjalin sejak sekian lama dan melibatkan sejarah yang begitu panjang walaupun agak sukar untuk ditentukan secara tepat detik bermulanya hubungan

berkenaan. Hubungan awal ditandai dengan aktiviti perdagangan apabila pedagang Muslim Timur Tengah menjadikan pelabuhan-pelabuhan penting di Nusantara sebagai pelabuhan persinggahan. Selain itu, para pedagang Timur Tengah turut aktif dalam aktiviti penyebaran agama Islam kepada masyarakat setempat. Kebangkitan beberapa buah kerajaan Melayu kemudiannya telah membuka lembaran baharu bagi hubungan keagamaan, sosial dan politik di antara Nusantara dan Timur Tengah, khususnya Makkah dan Benua Ruhum. Istilah Benua Ruhum merujuk kepada wilayah Daulah Turki Uthmaniyyah sebelum ianya menjadi sebuah kuasa hebat di Timur Tengah dan wilayah Laut Tengah. Kedua-dua wilayah berkenaan cukup dekat di hati masyarakat Melayu sehingga jelas terungkap ekspresi penghormatan dan kekaguman terhadap kedua-dua wilayah tersebut melalui pelbagai bentuk pengkisahan dan penceritaan, sekali gus mempamerkan kedudukan kedua-duanya dalam minda dan pemikiran orang Melayu.

Lebih menarik, Makkah dan Benua Ruhum mendapat tempat yang begitu penting bagi kerajaan-kerajaan Melayu di Nusantara sejak abad ke-13 lagi, ia sekali gus membawa suatu momentum baharu dalam kerjasama politik dan agama antara Nusantara dan Timur Tengah. Gelaran sultan yang disandang oleh pemerintah di Nusantara sering diperkukuh dengan mendapatkan pengiktiran daripada penguasa kedua-dua wilayah terbabit. Makkah jelas mempunyai kedudukan yang begitu penting dalam pandangan semesta dan dinamika kehidupan orang Melayu kerana ia merupakan destinasi penting orang Melayu sejak mereka menganut agama Islam. Makkah yang secara simboliknya berperanan sebagai kiblat solat umat Islam dan pusat pelaksanaan rukun Islam kelima, iaitu ibadah haji cukup dekat di hati orang Melayu. Peranan yang dimainkan oleh Makkah sebagai pusat perkembangan keilmuan dan intelektualisme masyarakat Melayu sejak berabad lamanya juga mengeratkan lagi hubungan antara kedua-dua wilayah tersebut.

Sementara itu, Benua Ruhum yang secara sinonimnya merujuk kepada Daulah Turki Uthmaniyyah sentiasa disanjung dan dikagumi oleh masyarakat Melayu. Wilayah berkenaan pernah diiktiraf sebagai sebuah kerajaan Islam yang hebat dan pendokong Khilafah Islam pada sekitar abad ke-17 dan 18 dan perkara tersebut sering ditonjolkan dalam kesusasteraan Melayu tradisional dan laporan-laporan akhbar Melayu. Menurut Azyumardi Azra (2004), besar kemungkinan masyarakat Melayu Nusantara mengenali Benua Ruhum melalui karya-karya kesusasteraan atau melalui tradisi yang dibawa oleh masyarakat Arab dan Persia yang berada di Nusantara. Hubungan di antara kerajaan Melayu dengan Makkah dan Benua Ruhum mempunyai implikasi politik yang begitu penting sebagaimana yang pernah diutarakan oleh Hurgronje (1970), *'Yes, Mekka is the spiritual, Constantinople the material centre of the world, and in respect of looking towards both these centres, all faithful Jawah form a whole'*.

Sorotan Literatur

Penelitian terhadap kajian-kajian terdahulu mendapati bahawa tidak banyak kajian yang meneliti tentang kedudukan Makkah dan Benua Ruhum dalam pemikiran orang Melayu. Tulisan Snouck Hurgronje (1970) misalnya, *Mecca in the Latter Part of the Nineteenth Century* yang pernah dianggap *magnum opus* dan diagungkan oleh pengkaji Barat, kini mula dipertikaikan oleh Mohammad Redzuan Othman (1961) dalam tulisan beliau *The Middle Eastern Influence on The Development of Religious and Political Thought in Malay Society, 1880-1940*. Beliau menyifatkan kegagalan Hurgronje memberikan maklumat yang tepat tentang komuniti Muslim di Makkah dan beberapa tokoh ulama Melayu tersohor, sedikit sebanyak mencatitkan kredibiliti karya berkenaan sebagai sebuah karya ilmiah. Kelemahan ketara yang terdapat di dalam tulisan tersebut yang dipenuhi dengan pandangan sinis penuh prasangka terhadap umat Islam, terutamanya komuniti Melayu tidak boleh dipandang ringan. Kesahihan sesetengah fakta juga dipertikaikan oleh pengkaji ini berikutan tempoh masa yang terlalu singkat berbanding keterperincian maklumat yang diketengahkan. Justeru itu, beliau berpendapat bahawa kajian tersebut tidak bersifat objektif dan mendalam.

Catatan Pegawai Haji Melayu pertama, Abdul Majid Zainuddin (1926), *A Malay's Pilgrimage to Mecca*, boleh dianggap sumbangan amat berharga yang pernah dihasilkan oleh seorang penulis tempatan tentang pengalaman pengerjaan haji orang Melayu pada zaman awal sebelum Perang Dunia Kedua. Tulisan beliau menggambarkan secara jelas proses yang berlaku seawal persediaan di tanah air, suasana di Jeddah, aktiviti yang dilakukan oleh jemaah haji di Tanah Suci, pengalaman menaiki unta, ancaman golongan Badwi, sehinggalah kepada sambutan orang kampung meraikan kepulangan mereka ke tanah air. Walau

bagaimanapun, catatan sepanjang 20 halaman ini tidak membincangkan tentang kedudukan Makkah dan Benua Ruhum di sisi orang Melayu.

Metodologi Kajian

Kajian ini pendekatan kualitatif dengan menjalankan kajian kepustakaan dan analisis kandungan bagi tujuan penilaian data-data. Analisis kandungan yang dilakukan melibatkan sumber-sumber seperti buku, tesis dan jurnal. Ia juga digunakan bagi mengkaji istilah, perkataan dan konsep yang digunakan dalam kajian ini. Analisis kandungan dijalankan secara sistematik, teratur dan bersandarkan kepada kerangka teori kajian melibatkan pembacaan, penelitian, pemilihan, dan penyaringan teks daripada sumber-sumber yang dikenal pasti sebagai data penyelidikan.

Perbincangan

1. Hubungan Makkah dengan Kerajaan Melayu Nusantara

Perkara penting yang menjadi faktor penghubung antara Nusantara dengan Makkah sudah pasti berkait rapat dengan proses pengislaman orang Melayu. Pemeluk Islam oleh orang Melayu seawal abad ke-13 menjadikan perhubungan antara Nusantara dan Makkah bertambah erat. Sejak itu, Makkah menjadi tumpuan orang Melayu atas dua tujuan utama, iaitu bagi menyempurnakan ibadah haji dan menuntut ilmu keagamaan. Adalah sukar untuk dipastikan secara tepat bila bermulanya pemergian orang Melayu ke Makkah. Menurut Mohammad Redzuan Othman (2005), pemergian Hamzah Fansuri ke Semenanjung Tanah Arab bagi tujuan menuntut ilmu, sekali gus menunaikan ibadah haji pada akhir abad ke-16 dan Abdul Rauf Singkel pada abad ke-17 adalah antara bukti bertulis terawal menunjukkan bahawa telah wujud amalan mengunjungi Tanah Suci Makkah dalam kalangan orang Melayu sejak zaman awal.

Namun, jika ditelusuri hasil karya kesusasteraan Melayu tradisional, ternyata pengkisahan tentang pelaksanaan ibadah haji oleh orang Melayu sebenarnya telah pun dicatatkan lebih awal, iaitu pada sekitar abad ke-15 sebagaimana yang diperincikan dalam *Hikayat Hang Tuah*. Teks tersebut memperihalkan pelaksanaan ibadah haji oleh Hang Tuah dan anggota rombongan pada musim haji tahun 886 Hijrah dan Makkah pada ketika itu ditadbir oleh Syarif Ahmad Zainul Abidin, sementara Madinah pula ditadbir oleh Syarif Bahar Lauddin Zainul Abidin yang berada di bawah pemerintahan Sultan Benua Ruhum (Kassim Ahmad, 1997). Perkara yang sangat menarik ialah berkaitan pemerihalan pelaksanaan ibadah haji oleh Hang Tuah yang disentuh seiring dengan peristiwa kunjungan Hang Tuah ke Benua Ruhum. Teeuw (1964) menyifatkan kisah perjalanan Hang Tuah ke Makkah dan Benua Ruhum memberi konotasi yang unik dan tersendiri. Jika diamati keseluruhan teks *Hikayat Hang Tuah*, peristiwa pengislaman Melaka dan agama Islam hampir tidak disentuh di dalam penulisan tersebut. Satu-satunya perkara yang menghubungkan Tanah Melayu dengan agama Islam adalah delegasi ke Benua Ruhum dan Tanah Suci Makkah. Beliau turut berpandangan bahawa pengarang telah menggunakan pendekatan sastera Jawa dengan memasukkan elemen agama Islam ke dalam keperibadian Melayu. Adalah jelas bahawa fokus utama teks berkenaan bukan agama Islam, sebaliknya keperibadian Melayu yang dilambangkan oleh Hang Tuah.

Dua bahagian destinasi perjalanan tersebut menjelaskan peranan berbeza yang dimainkan oleh dua buah pusat terpenting bagi dunia Islam dalam konteks hubungan Kerajaan Melayu dengan dunia luar. Tanah Suci Makkah secara simboliknya berperanan sebagai pusat ibadah. Fungsinya sebagai pusat kegiatan berbentuk spiritual menimbulkan sedikit percanggahan dengan konsep kerajaan yang mendukungi sistem pemerintahan Kesultanan Melayu pada ketika itu. Ajaran Islam yang meletakkan persamaan darjat manusia di sisi Allah s.w.t. secara tidak langsung menafikan kedudukan seseorang pemerintah yang sebelum ini dilihat sebagai bayangan Allah s.w.t. di muka bumi (Matheson & Milner, 1984 dan Errington, 1975).

Menurut Matheson dan Milner (1984), pengisahan haji dalam *Hikayat Hang Tuah* jelas tertumpu kepada ritual istana dan budaya kebangsawanan Melayu dengan membawa orang Melayu ke sebuah dunia asing yang bebas daripada kongkongan sistem kerajaan dan pengaruh raja-raja Melayu. Pandangan berkenaan selari dengan Errington (1975) yang menyifatkan bahawa teks *Hikayat Hang Tuah* tersebut menggambarkan satu bentuk pengiktirafan terhadap sebuah kawasan yang berlawanan konsep dengan sistem kerajaan yang

dipegang oleh orang Melayu. Perkara ini juga secara tidak langsung menunjukkan kesedaran orang Melayu pada waktu itu tentang kepentingan dan kedudukan Makkah dalam tradisi Islam.

Ternyata, peranan Makkah yang begitu penting dalam kehidupan orang Melayu tidak hanya terbatas sebagai pusat ibadah dan keagamaan tetapi juga bertindak sebagai sebuah pusat perkembangan intelektualisme, sosial dan politik. Dalam konteks politik dan pemerintahan, kedudukan Makkah yang begitu istimewa dalam pandangan semesta orang Melayu telah mendorong Raja-raja Melayu mewujudkan hubungan yang begitu erat dengan penguasa Makkah. Sejak dari abad ke-17 dan 18, Raja-raja Melayu sering mengasiosasikan diri mereka dengan kekuasaan politik besar di Timur Tengah. Ternyata bahawa hubungan Raja-raja Melayu dengan penguasa Makkah mempunyai implikasi politik yang sangat penting. Penguasa Makkah memberikan dokongan politik kepada Raja-raja Melayu bagi memperkukuh kedudukan mereka. Dalam usaha untuk memperkukuh kewibawaan, sekali gus memperoleh legitimasi gelaran Sultan dan pengiktirafan sebagai seorang penguasa yang sah di wilayah pemerintahan masing-masing khususnya apabila berlakunya perebutan takhta, Raja-raja Melayu bertindak mengirim utusan masing-masing ke Makkah (M. Dien, 2008). Pandangan tersebut turut disokong oleh Hurgronje (1970):

“The native chroniclers often ascribe the Sultan’s title borne by Malay Princess to a Mekkan origin: The Grand Sherif or “Raja Mekka” is supposed to have granted them such dignities at their petition. Many of the older Malay legends have only fantastic notions of the Sultan of Rûm (Turkey) and, although the present-day Malays are better acquainted with the Grand Seigneur of Stamboul, Mekka is still to them the centre of Islam”

Selain menerima gelaran sultan, Raja-raja Kerajaan Melayu di Nusantara turut menerima hadiah dan kurniaan daripada penguasa Makkah. Surat-menyurat dan hadiah yang dikirimkan oleh penguasa Makkah kepada Raja-raja Melayu merupakan kurniaan yang amat bermakna dan dianggap sebagai memiliki aura kesucian yang bersumber dari tempat paling suci dalam tradisi Islam. Pemerintah Aceh umpamanya, pernah mendapat penghormatan besar daripada penguasa Makkah dengan menerima stampel emas Baitul Haram, Makkah. Manakala, pemerintah Banten, Jawa Barat, iaitu Sultan Ageng Tirtayasa (1626-1651) pernah menghantar satu misi khusus ke Tanah Suci Makkah pada tahun 1638 sebagai satu usaha bagi mendapatkan gelaran Sultan daripada Syarif Makkah. Sebagai hasilnya beliau dikurniakan dengan gelaran Sultan Abdul Qadir dan beliau dikatakan menerima hadiah berupa bendera dan pakaian suci daripada Syarif Makkah. Pemberian tersebut kemudiannya diarak mengelilingi Kota Banten sempena memperingati Maulid Nabi Muhammad s.a.w. (Azyumardi Azra, 2004). Beberapa tahun kemudian, putera baginda turut menunaikan ibadah haji ke Tanah Suci Makkah dan sejak dari itu dikenali sebagai Sultan Haji (M. Dien, 2008). Sementara itu, Sultan Abdul Fatah (1682-1687) juga pernah ke Tanah Suci Makkah untuk mendapat pengiktirafan daripada penguasa Makkah dalam usaha untuk mengukuhkan kedudukannya dalam perang saudara merebut takhta Kesultanan Banten (Auni Abdullah, 1990). Tindakan yang sama turut dilakukan oleh Sultan Hamengkubuwono I (1749-1792) berikutan timbulnya penentangan daripada pihak rakyat terhadap kewibawaan beliau. Hubungan di antara Banten dan Makkah kemudiannya diteruskan sehingga akhir abad ke-17 dengan pertukaran surat-menyurat dan hadiah di antara kedua-dua kerajaan.

Jalinan hubungan dengan Syarif Makkah juga pernah dilakukan oleh Kerajaan Mataram. Pada tahun 1641, Pangeran Ransang telah mengutuskan perutusan ke Makkah yang turut mendapatkan gelaran Sultan bagi mengukuhkan kedudukannya sebagai penguasa Mataram. Sebagai hasilnya, beliau telah dikurniakan gelaran Sultan Muhammad Maulana Matarani oleh Syarif Makkah dan lebih dikenali sebagai Sultan Agung (M. Dien, 2008). Sebagai balasannya, pada tahun berikutnya Sultan Agung telah mengirimkan sekumpulan orang Jawa ke Tanah Suci Makkah bagi membawa hadiah kepada Syarif Makkah, sekali gus menunaikan ibadah haji bagi pihaknya. Selain itu, para penguasa Kerajaan Melayu Nusantara juga pernah berutus surat dengan Syarif Makkah. Sultan Palembang umpamanya, pernah menerima surat daripada Syarif Makkah yang dikirimkan melalui kapal-kapal Aceh. Menurut Azyumardi (2004), Syarif Makkah berkemungkinan telah mengenali kawasan Nusantara sekurang-kurangnya sejak abad ke-16 lagi. Kerajaan Melayu Nusantara, khususnya Aceh sering memberikan hadiah kepada Syarif Makkah dan membantu kehidupan para penuntut Melayu di Tanah Suci dan sebagai balasannya dokongan politik diberikan oleh Syarif Makkah kepada para penguasa Kerajaan Melayu Nusantara. Surat dan hadiah yang dikirim oleh Syarif Makkah sering dianggap

oleh penguasa Kerajaan Melayu dan masyarakat Melayu sebagai memiliki aura kesucian yang bersumber dari kawasan paling suci dalam Islam (Azyumardi Azra, 2004).

2. Makkah sebagai Pusat Pendidikan Keagamaan Orang Melayu

Dalam masyarakat Melayu tradisional, gelaran haji dan pendidikan keagamaan yang diperolehi di Makkah merupakan salah satu ukuran sosial yang diiktiraf dalam menentukan status dan kedudukan individu dalam masyarakat. Lulusan Masjidil Haram bukan sahaja berperanan dalam menjana perkembangan pendidikan dan intelektualisme orang Melayu tetapi juga bergerak aktif dalam bidang pentadbiran. Mereka mendapat penghormatan yang tinggi daripada pihak istana dengan dilantik memegang beberapa jawatan utama dalam jentera pentadbiran negeri (Mohammad Redzuan Othman, 2005). Menurut Winzeler (1947), suatu perkara yang amat menarik ialah haji merupakan prasyarat utama yang mesti dimiliki oleh seseorang yang bergelar tok guru atau ulama. Kealiman dan kewarakan seseorang itu belum sempurna jika tidak diperkukuhkan dengan penunaian haji ke Makkah.

Oleh itu, sememangnya menjadi kelaziman ibu bapa yang teguh pegangan agamanya, terutamanya di negeri-negeri utara dan pantai timur Semenanjung Tanah Melayu untuk menghantar anak lelaki mereka menunaikan fardu haji, sekali gus menetap di Hijaz untuk menimba ilmu pengetahuan. Kebanyakan orang Melayu merasa bangga sekiranya ada antara anak-anak mereka yang menunaikan fardu haji dan melanjutkan pengajian di Hijaz kerana secara tidak langsung keluarga mereka akan dihormati dan dipandang tinggi oleh masyarakat setempat. Tradisi keilmuan Islam sememangnya menggalakkan penuntut-penuntut ilmu berpergian ke pusat-pusat pengajian Islam dan tidak sekadar berpuas hati dengan guru-guru tempatan dan negeri-negeri berdekatan. Corak mobiliti masyarakat Melayu tradisional dalam menuntut ilmu biasanya bermula di negeri sendiri sebelum berpindah ke negeri-negeri jiran. Penuntut-penuntut dari Kedah akan ke Kelantan dan begitu juga sebaliknya. Mereka kemudiannya akan ke Patani sebelum meneruskan pengajian mereka ke pusat keilmuan Islam yang paling dihajati, iaitu Makkah. Namun begitu, terdapat juga segelintir daripada mereka yang terus ke Makkah setelah mendapat pendidikan di negeri masing-masing. Awang Had (1977) turut mengemukakan pandangan beliau mengenai tradisi keilmuan orang Islam, iaitu seseorang individu mestilah telah menuntut ilmu di luar sempadan kampungnya untuk diberikan penghormatan di tempat kelahirannya sendiri. Bapa Haji Abdul Malik Karim Amrullah (Hamka) umpamanya, telah berniat untuk menghantar anaknya ke Tanah Suci apabila usia anaknya mencecah 10 tahun agar anaknya nanti menjadi orang alim mengikut jejak langkah nenek-moyangnya. Hamka akhirnya merealisasikan hasrat bapanya pada tahun 1927 ketika berusia 19 tahun (Hamka, 1982).

Jumlah orang Melayu yang menunaikan fardu haji, sekali gus melanjutkan pengajian ke Hejaz mula menunjukkan peningkatan yang ketara mulai akhir abad ke-19 dan awal abad ke-20. Antara tahun 1910-1923, kebanyakan mereka yang menunaikan haji dan menuntut di Hijaz terdiri daripada anak-anak golongan pentadbir Melayu termasuk Penghulu dan mereka yang bergelar haji (McDonnell, 1986). Kehadiran tokoh-tokoh ulama Nusantara tersohor menyemarakkan lagi kemasyhuran Hijaz sebagai sebuah pusat pengajian Islam terulung yang menarik minat orang Melayu. Ulama-ulama berkenaan bukan sahaja mengajar di Hijaz tetapi turut menghasilkan penulisan keilmuan dan menterjemah kitab-kitab Arab yang menjadi rujukan seluruh pelosok dunia Islam. Kitab-kitab Arab yang dibawa pulang dari Makkah dan India oleh golongan pedagang atau jemaah haji Melayu digunakan sebagai buku teks utama di pondok-pondok di Tanah Melayu. Terdapat juga sebahagian daripada kitab-kitab tersebut yang disalin daripada kitab asal yang dicetak di Makkah (Matheson & Milner, 1984).

3. Hubungan Kerajaan Melayu Nusantara dengan Benua Ruhum

Hubungan Kerajaan Melayu di Nusantara tidak hanya terbatas kepada Tanah Suci Makkah, sebaliknya turut melibatkan Benua Ruhum. Sebelum kebangkitan Daulah Turki Uthmaniyyah, keagungan Benua Ruhum sebagaimana yang tercatat dalam hasil kesusasteraan Persia dan Turki merujuk kepada Kerajaan Byzantium dan Kerajaan Romawi. Walau bagaimanapun, setelah kebangkitan Daulah Turki Uthmaniyyah sebagai sebuah kerajaan yang kuat dan berpengaruh di Timur Tengah pada separuh kedua abad ke-15 berikutan kejayaannya menakluki Constantinople pada tahun 1453, istilah Benua Ruhum mula dikaitkan dengan Daulah Turki Uthmaniyyah (Errington, 1975).

Masyarakat Melayu sememangnya mempunyai kecenderungan mengagung serta memandang tinggi terhadap Daulah Turki Uthmaniyyah. Persepsi dan kecenderungan tersebut dapat ditelusuri melalui karya-karya kesusasteraan Melayu tradisional. Daulah Turki Uthmaniyyah sentiasa menjadi kebanggaan orang Melayu sehinggakan di dalam kebanyakan karya kesusasteraan Melayu sering ditonjolkan bahawa Sultan Benua Ruhum diiktiraf sebagai pemegang hegemoni kekuasaan politik di wilayah Barat. Perkara tersebut selari dengan pandangan Azyumardi Azra (2004) yang menyifatkan bahawa sejak separuh kedua abad ke-15, Raja Benua Ruhum diidentifikasikan sebagai Sultan Daulah Turki Uthmaniyyah, sekali gus beliau menyangkal dakwaan Reid (1969) bahawa hubungan berkenaan hanya bermula pada abad ke-16. Kedudukan Daulah Turki Uthmaniyyah selaku pemimpin kerajaan Islam yang terkuat pada ketika itu dan pendokong kepada Khilafah Islamiyyah mendorong Kerajaan Melayu menjalinkan hubungan erat dengan Benua Ruhum bagi memudahkan Raja-raja Melayu mendapat pengiktirafan politik bagi kerajaan mereka, dan pada masa yang sama memperoleh bantuan bekalan persenjataan yang hebat dan terkini pada ketika itu (Azyumardi Azra, 2004). Perkara tersebut jelas terpamer melalui lawatan Hang Tuah serta rombongannya ke Benua Ruhum yang secara tidak langsung memaparkan peranan penting yang pernah dimainkan oleh Daulah Turki Uthmaniyyah dalam konteks konflik antara dunia Islam dan dunia Kristian. Sebarang bentuk serangan dan penentangan terhadap orang Kristian Eropah dilancarkan dari Istanbul yang merupakan pusat kekuasaan politik dunia Islam pada tahun 1517 oleh Sultan Salim (Errington, 1975).

Daulah Turki Uthmaniyyah sentiasa menjadi sumber inspirasi bagi seluruh umat Islam khususnya orang Melayu. Sentimen yang tersemat begitu mendalam terhadap pemerintah Daulah Turki Uthmaniyyah yang sering disebut sebagai 'Raja Ruhum' dalam kalangan para penguasa Kerajaan Melayu di Nusantara dibuktikan secara jelas dalam penulisan hikayat Melayu tradisional seperti *Bustan al-Salatin*, *Hikayat Hang Tuah*, *Hikayat Acheh* dan *Hikayat Merong Mahawangsa* (Auni Abdullah, 1990). Salah satu elemen yang juga menonjol dalam karya-karya kesusasteraan Melayu tradisional ialah kekaguman terhadap kehebatan Daulah Turki Uthmaniyyah mendorong Raja-raja Melayu mengaitkan asal-usul salasilah keturunan mereka dengan para penguasa Benua Ruhum. Menurut Moor (1968), Sultan Ruhum diiktiraf sebagai salah seorang pemerintah agung di samping Maharaja China dan Maharaja sebuah daerah di Minangkabau. Perkara tersebut disokong oleh Anthony Reid (1969) yang menegaskan bahawa wujud mitos yang mengaitkan bahawa Sultan Iskandar Zulkarnain mempunyai tiga orang putera yang masing-masing membawa diri setelah berlakunya perebutan kuasa. Anak yang sulung menuju ke Barat menjadi Raja Ruhum, anak yang tengah ke bahagian Timur dan menobatkan diri sebagai Raja China, manakala anak yang bongsu menubuhkan sebuah kerajaan Minangkabau. Pendapat tersebut diperkukuhkan lagi oleh Marsden (1784) yang menegaskan bahawa sewaktu beliau berada di Minangkabau (1771-1779), Sultan Minangkabau yang memakai gelaran Aour Allum Maharaja Diraja telah mengisytiharkan dirinya sebagai adik bongsu kepada Raja Ruhum yang bergelar Key Dummoal Allum Maharaja Alliff dan Raja China yang bergelar Nour Allum Maharaja Dempang. Justeru itu, bukanlah sesuatu yang asing apabila wujudnya kepercayaan dalam pandangan semesta masyarakat Minangkabau bahawa pemerintah mereka yang pertama berketurunan Khalifah Daulah Turki Uthmaniyyah yang dilantik menjadi Syarif di wilayah berkenaan (Marsden, 1784).

Benua Ruhum diiktiraf sebagai pemegang hegemoni kekuasaan wilayah Barat dan Benua China sebagai pemegang hegemoni kekuasaan wilayah Timur. Terdapat tradisi Minangkabau yang agak popular yang mengaitkan seorang Ratu bernama Bundo Kandung (Ibu Kandung) dengan kemunculan alam semesta di mana Ratu berkenaan disifatkan sebagai "serpih belahan Raja Benua Ruhum, serpih belahan Raja Benua Cina dan serpih belahan Raja Laut") (Taufik Abdullah, 2009). Perkara tersebut secara tidak langsung menggambarkan bahawa masyarakat di bahagian Sumatera Barat sememangnya memiliki pengetahuan tentang Daulah Turki Uthmaniyyah dan berusaha mengaitkan kerajaan mereka dengan kuasa terkuat umat Islam suatu ketika dahulu.

Dalam kesusasteraan Jawa seperti *Adji Saka* dan *Djababaja* sekali lagi Daulah Turki Uthmaniyyah diangkat sebagai sebuah kuasa politik yang dikagumi apabila Sultan Ngrum (Ruhum) dianggap sebagai seorang raja yang membina tamadun dan mentadbir masyarakat Jawa, dan pada masa yang sama diiktiraf sebagai pemerintah dunia ini dan diakui sebagai raja kepada segala raja (Ermy Azziaty, 2010). Hubungan dan pengaruh Daulah Turki Uthmaniyyah terhadap Kerajaan Jawa juga dapat dilihat di dalam *Babad Dipanegara*. Putera Dipanegara dikatakan telah mengubah nama asalnya kepada NgadulKamid atau Ngadulhamit

bersempena dengan nama pemerintah Daulah Turki Uthmaniyyah, iaitu Sultan Abdul Hamid II. Tindakan berkenaan merupakan satu usaha membina kekuatan diri dan mengambil inspirasi daripada kehebatan Daulah Turki Uthmaniyyah. Putera Dipanegara juga telah mewujudkan sebuah pasukan ketenteraan berdasarkan sistem ketenteraan Daulah Turki Uthmaniyyah. Kebanyakan panglimanya juga diberi gelaran 'basha', antaranya Ali Basha Sentot, Basha Prawirodirjo dan Basha Ngabdul Latif (Carey, 1980). Selain itu, terdapat juga kepercayaan bahawa putera Raja Ruhum merupakan nenek moyang masyarakat Gayo yang terletak di barat daya Sumatera. Masyarakat Gayo percaya bahawa Pangeran Ruhum berkenaan adalah putera tertua Raja Ruhum, sedangkan putera bongsu Raja berkenaan berada di Aceh (Azyumardi Azra, 2004).

Hubungan di antara Kerajaan Melayu dengan Benua Ruhum juga turut ditonjolkan di dalam *Hikayat Merong Mahawangsa* melalui persahabatan yang terjalin antara Raja Ruhum dengan Merong Mahawangsa, iaitu pendiri Kerajaan Langkasuka. Menurut Azyumardi Azra (2004) Merong Mahapodisat, iaitu putera kepada Merong Mahawangsa dianggap sebagai nenek moyang para penguasa Siam, Kedah, Patani dan Perak. Perkara tersebut menunjukkan bahawa ketika penulisan hikayat tersebut, iaitu pada sekitar tahun 1800-1820 masyarakat Melayu mengkagumi Daulah Turki Uthmaniyyah sebagai sebuah kuasa Islam terhebat. Hubungan di antara Benua Ruhum dengan Kesultanan Melayu juga dapat dilihat dalam *Hikayat Hang Tuah*. Hang Tuah diperintahkan oleh Sultan Melaka mengetuai delegasi diplomatik ke Benua Ruhum menghadap Sultan Mardha Syah Alauddin bagi merapatkan lagi hubungan dua hala antara kedua-dua buah kerajaan di samping membeli senjata. Kisah perutusan Hang Tuah ke Benua Ruhum bertujuan untuk menghubungkan Kerajaan Melayu Melaka dengan salah sebuah kuasa besar dunia ketika itu kerana menurut pandangan orang Melayu benua berkenaan merupakan benua terbesar di dunia. Manakala, pembelian senjata pula memberikan persepsi bahawa Benua Ruhum mengiktiraf kedaulatan Kerajaan Melayu Melaka. Titah perintah Sultan Melaka disambut baik oleh Hang Tuah yang menyifatkan Raja Benua Ruhum sebagai seorang raja yang hebat (Kassim Ahmad, 1997).

Walau bagaimanapun, Teuku Iskandar (1970) berpendapat bahawa rombongan Hang Tuah tidak pernah tiba di Benua Ruhum. Menurut beliau, kisah perutusan ke Benua Ruhum di dalam *Hikayat Hang Tuah* berkemungkinan diambil daripada *Bustanus Salatin*, sumber paling muktabar mengenai Aceh pada abad ke-16 kerana pengisahan seumpamanya tidak pernah ditemui di dalam penulisan kesusasteraan Melayu yang lain. Menurut Reid (1969), pengarang *Hikayat Hang Tuah* mungkin mendapat inspirasi daripada peristiwa perutusan Kerajaan Aceh ke Benua Ruhum untuk menghantar wiranya, iaitu Hang Tuah ke benua berkenaan dengan bentuk pengisahan yang berbeza daripada karya asal tersebut.

Sementara itu, Auni Abdullah (1990) menegaskan bahawa Daulah Turki Uthmaniyyah merupakan sumber kekuatan terhadap orang Melayu dalam membina semangat kepahlawanan untuk bangkit berjihad menentang penjajahan pihak kafir. Pada sekitar tahun 1890-an, Raja-raja Melayu pernah menandatangani sebuah dokumen yang bertujuan meminta bantuan ketenteraan Daulah Turki Uthmaniyyah bagi menyekat kekuasaan pihak British. Sokongan Daulah Turki Uthmaniyyah terhadap kerajaan Melayu Nusantara merupakan sumber kekuatan yang meningkatkan keazaman orang Melayu mempertahankan kelangsungan kuasa politik Islam. Daulah Turki Uthmaniyyah menjadi sumber harapan kepada beberapa buah kesultanan di Alam Melayu untuk mendapatkan bantuan ketenteraan bagi menghadapi ancaman penjajah Kristian. Tradisi menakluki kawasan orang kafir untuk dinaungi oleh pemerintahan dan undang-undang Islam adalah antara misi utama Daulah tersebut. Ekspedisi Daulah Turki Uthmaniyyah yang paling jauh ialah ekspedisi membantu Kesultanan Islam Aceh menghadapi ancaman Portugis.

Sepanjang catatan sejarah hubungan diplomatik dan ketenteraan terawal di antara Daulah Turki Uthmaniyyah selaku kuasa monarki Muslim paling berpengaruh di Lautan Hindi pada sekitar abad ke-16 dengan Kerajaan Melayu Nusantara terserlah melalui bantuan ketenteraan yang dihantar oleh daulah berkenaan ke Aceh pada zaman pemerintahan Sultan Alauddin Riayat Shah al-Qahhar (1539-1571). Kerajaan Aceh menerima bantuan seramai 300 orang tentera Daulah Turki Uthmaniyyah bagi menghadapi ancaman orang-orang Batak yang dibantu oleh Portugis pada tahun 1538. Dengan bekalan senjata dan pakar ketenteraan berkenaan, Sultan Alauddin Riayat Shah al-Qahhar berjaya menewaskan orang-orang Batak dan juga mematahkan ancaman daripada Aru. Pada tahun 1561-1562, Kerajaan Aceh sekali lagi menghantar delegasi ke Benua Ruhum bagi memohon bantuan persenjataan dan ketenteraan daripada Sultan Daulah Turki Uthmaniyyah, sekali gus bangkit sebagai sebuah kuasa Muslim di bahagian Timur yang melancarkan perang

terhadap orang-orang Portugis dan Belanda. Beberapa siri serangan telah dilancarkan oleh Kerajaan Aceh ke atas Portugis pada tahun 1547, 1568, dan 1570 (Reid, 1969).

Hanya di Aceh dapat ditemui catatan bertulis bersifat sejarah mengenai hubungan diplomatik sebuah negara di rantau Asia Tenggara dengan Daulah Turki Uthmaniyyah. Menurut Azyumardi Azra (2004), hubungan keagamaan dan politik di antara kedua-dua kerajaan berkenaan telah terbina sejak tahun 1530-an dan mulai tahun 1560-an, Sultan Aceh, Sultan Alauddin Riayat Shah al-Qahhar telahpun mengirim duta-dutanya ke Istanbul. Kebanyakan tradisi penceritaan lisan yang tersebar luas di Aceh mengenai misi ke Benua Ruhum tertumpu kepada senjata yang digelar 'lada sa-cupak' dan pemeliharaan tradisi lisan ini ke dalam bentuk penulisan dapat dilihat dalam *Hikayat Meukota Alam*. Menurut *Hikayat Meukota Alam* Sultan Iskandar Muda (1607-1636) pernah menghantar satu utusan diketuai oleh Khalifah Nyak Dum bersama tiga buah kapal yang sarat dengan muatan padi, beras dan lada kepada Daulah Turki Uthmaniyyah sebagai menghargai peranannya sebagai penjaga dan pelindung Makkah dan Madinah. Sepucuk surat yang disediakan oleh Syeikh Nuruddin al-Raniri dalam bahasa Arab turut dipersembahkan (Auni Abdullah, 1990). Namun begitu, delegasi tersebut hanya tiba di Istanbul setelah tiga tahun pelayaran di laut. Segala bekalan yang dibawa telah habis digunakan kecuali secupak lada untuk dipersembahkan kepada Raja Benua Ruhum. Pemberian tersebut sangat mengembirakan hati Raja Benua Ruhum dan dibalas dengan meriam yang besar dan hebat yang digelar 'lada sa-cupak'. Turut dihantar ke Aceh, 12 orang pahlawan yang mahir dalam pelbagai bidang. Hurgronje (1906) mencatatkan bahawa utusan Aceh tersebut menghabiskan masa selama dua tahun di Istanbul dan bukan di lautan sebagaimana versi sebelumnya. Pendapat lain mengatakan bahawa hasil hubungan diplomatik tersebut Kerajaan Daulah Turki Uthmaniyyah telah memberikan bantuan peralatan dan pakar persenjataan di mana seramai 40 orang penasihat tentera juga telah dikirim ke Aceh bagi memberikan latihan penggunaan meriam. Bantuan tersebut mengukuhkan lagi status politik Aceh dan menggiatkan lagi usaha penyebaran Islam (Reid, 1969).

Pada tahun 1567, 500 orang tentera Daulah Turki Uthmaniyyah bersama dua buah kapal yang sarat dengan senjata tiba di Aceh bagi membantu memperkukuh barisan pertahanan Aceh menghadapi ancaman Portugis. Peralatan perang dan senjata dikirim ke Aceh pada setiap tahun menerusi empat atau lima buah kapal Gujerat dari Pelabuhan Jeddah. Hubungan erat di antara Aceh dan Daulah Turki Uthmaniyyah juga terbukti apabila Kerajaan Aceh diberi kebenaran menggunakan bendera mengikut corak bendera Daulah Turki Uthmaniyyah semasa pemerintahan Sultan Alauddin Riayat Syah al-Mukamml (1588-1604) (Auni Abdullah, 1990).

Kisah mengenai hubungan antara Benua Ruhum dan Aceh juga dapat dilihat di dalam *Hikayat Aceh* apabila tabib menasihatkan Raja Benua Ruhum, iaitu Sultan Muhammad agar menggunakan minyak kapur baru dan minyak tanah sebagai ubat yang hanya boleh didapati di Aceh. Bagi mendapatkan ubat berkenaan, Raja Benua Ruhum telah mengutuskan Celebi Ahmad dan Celebi Ridwan ke Aceh. Sekembalinya utusan berkenaan ke Benua Ruhum mereka melaporkan tentang keadaan negeri Aceh dan pemerintahnya kepada Raja Benua Ruhum, sekali gus menyebabkan Raja Benua Ruhum mengiktiraf kedaulatan pemerintahan Sultan Iskandar Muda. Hikayat berkenaan menggambarkan bahawa Aceh terkenal sehingga ke Makkah dan Madinah (Teuku Iskandar, 1970). Kemajuan dan kehebatan Kerajaan Aceh dalam bidang pertahanan dan persenjataan semasa pemerintahan Sultan Iskandar Muda boleh dianggap sebagai warisan hasil hubungan erat dengan Daulah Turki Uthmaniyyah.

Selain pemerintah Aceh, Sultan Muizuddin, pemerintah Sulu juga pernah memohon bantuan ketenteraan daripada Daulah Turki Uthmaniyyah bagi menentang penjajah Sepanyol pada tahun 1757. Sultan Thaha Safiyuddin, pemerintah Jambi pula juga pernah memohon perlindungan daripada Daulah Turki Uthmaniyyah pada tahun 1857 apabila baginda menerima tekanan daripada pihak Belanda berikutan keengganan baginda mengisytiharkan kesetiaan kepada terhadap Belanda (Auni Abdullah, 1990). Sebuah lagi hasil kesusasteraan Melayu yang dinamakan sebagai *Syair Sultan Abu Bakar* menunjukkan wujudnya hubungan baik di antara Kerajaan Johor dengan Daulah Turki Uthmaniyyah semasa pemerintahan Sultan Abu Bakar Ibni Sultan Ibrahim. Sebahagian daripada bait-bait syair berkenaan mengisahkan tentang lawatan Sultan Abu Bakar ke Istanbul dan kekaguman Sultan Abu Bakar terhadap kehebatan Daulah Turki Uthmaniyyah. Hubungan diplomatik di antara kedua-dua buah kerajaan dibuktikan dengan penghantaran darjah dan bintang kebesaran Daulah Turki Uthmaniyyah kepada Sultan dan para pegawai Kerajaan Johor (Ermy Azziyati, 2010).

Kecenderungan karya-karya kesusasteraan Melayu mengetengahkan hubungan diplomatik antara Kerajaan Melayu Nusantara dengan Daulah Turki Uthmaniyyah secara tidak langsung bertujuan untuk menonjolkan kekuatan dan kehebatan Kerajaan Melayu pada ketika itu.

4. Daulah Turki Uthmaniyyah dalam Akhbar-akhbar Melayu

Selain karya-karya kesusasteraan Melayu tradisional, akhbar-akhbar Melayu turut memainkan peranan penting dalam menyalurkan maklumat tentang Daulah Turki Uthmaniyyah pada akhir abad ke-19 dan awal abad ke-20. Akhbar *Lengkongan Bulan* umpamanya, dalam keluaran bertarikh 14 Mei 1900 mengangkat kedudukan Daulah Turki Uthmaniyyah sebagai sebuah kerajaan Islam yang diumpamakan sebagai sebuah mahkota Islam yang kuat serta mampu memberikan perlindungan kepada seluruh negara Islam yang lain, termasuklah masyarakat Melayu. Akhbar yang sama turut melakukan promosi jualan gambar Sultan Abdul Hamid II (1876-1909) yang memakai persalinan lengkap diraja dengan harga \$2.00 bagi lapan keping gambar dan \$1.00 bagi empat keping gambar termasuk kos penghantaran. Promosi yang dilakukan oleh akhbar berkenaan mendapat sambutan menggalakkan daripada masyarakat Melayu, khususnya golongan elit dan berkedudukan yang menjadikan gambar berkenaan sebagai perhiasan yang digantung di dalam rumah masing-masing (Ermy Azziaty, 2010).

Sementara itu, keluaran sulung *Chahyah Pulau Pinang* bertarikh 13 Oktober 1900 memberikan liputan khusus tentang Daulah Turki Uthmaniyyah pada halaman dua, tiga dan empat. Pada keluaran 13 Februari 1904, sekali lagi *Chahyah Pulau Pinang* memaparkan berita mengenai Daulah Turki Uthmaniyyah dengan memfokuskan kepada usaha Sultan Abdul Hamid II menghantar sekumpulan doktor Daulah Turki Uthmaniyyah ke Hijaz antara bulan Ramadan sehingga Zulhijjah bagi memberikan perkhidmatan perubatan bagi seluruh umat Islam yang mengerjakan ibadat haji termasuk masyarakat Melayu. Akhbar berkenaan juga turut memberikan tumpuan terhadap projek landasan kereta api Hijaz yang dibina oleh Daulah Turki Uthmaniyyah pada tahun 1901 yang menghubungkan Istanbul dengan Hijaz bagi memberikan kemudahan kepada umat Islam untuk menunaikan ibadat haji ke Makkah. Umat Islam diseru untuk bersama-sama memberikan dana sumbangan bagi projek berkenaan memandangkan projek berkenaan memerlukan dana pembiayaan yang amat besar. Kerjasama berkenaan secara tidak langsung memberikan pengiktirafan kepada Sultan Abdul Hamid II sebagai Khalifah Islam. Selain itu, *Suara Melayu* juga telah mengambil pendekatan menyiarkan secara bersiri artikel mengenai sejarah pemerintahan Daulah Turki Uthmaniyyah yang bertajuk "Tawarikh Daulah Uthmaniyyah" pada halaman pertama sepanjang bulan Januari sehingga bulan Julai 1927. Pendekatan yang sama juga diambil oleh *Bahtra* melalui artikel bertajuk "Kerajaan Uthmaniyyah" yang disiarkan pada Januari sehingga Julai 1932 hasil nukilan Ahmad Rashidi (Ermy Azziaty, 2010).

Masyarakat Melayu turut mengikuti perkembangan setiap peperangan yang melibatkan Daulah Turki Uthmaniyyah dengan negara-negara Eropah. Sokongan padu Kerajaan Melayu Nusantara terhadap Daulah Turki Uthmaniyyah juga terbukti apabila raja-raja Melayu sering menunjukkan rasa simpati mereka terhadap kuasa besar Islam berkenaan setiap kali berlakunya peperangan dengan kuasa Eropah antaranya semasa Perang Turki-Rusia (1877), Perang Turki-Greece (1897) dan semasa Perang Dunia Pertama. Pada tahun 1867, risalah disebar secara meluas di Singapura yang menyeru umat Islam agar bangun memberontak terhadap Inggeris ekoran serangan kuasa-kuasa Eropah terhadap jajahan Daulah Turki Uthmaniyyah di Balkan (Auni Abdullah, 1990). Pada tahun 1912, Madrasah Ihsaniah, Telok Anson yang kini dikenali sebagai Teluk Intan telah menaikkan bendera Daulah Turki Uthmaniyyah di hadapan madrasah terbabit sebagai menunjukkan sokongan berikutan kemenangan kerajaan tersebut ke atas Bulgaria bersempena dengan sambutan Maulidur Rasul. Doa turut dibaca bagi mendoakan kesejahteraan Sultan dan pasukan tentera Daulah Turki Uthmaniyyah (Auni Abdullah, 1990). Perkara yang sama berlaku setahun kemudian apabila bendera Daulah Turki Uthmaniyyah sekali lagi dinaikkan di Masjid Jalan Perak, Dato' Kramat, Pulau Pinang sempena menyambut berita kejayaan pasukan tentera Daulah Turki Uthmaniyyah dalam peperangan diikuti dengan sembahyang hajat. Senario tersebut jelas mempamerkan kecenderungan akhbar-akhbar Melayu mengkagumi kehebatan dan kewibawaan Daulah Turki Uthmaniyyah, sekali gus mendokong Khilafah Islamiyyah yang diterajui oleh Daulah Turki Uthmaniyyah.

Kesimpulan

Secara kesimpulannya, kedatangan Islam telah memberikan satu landasan baharu bagi ideologi politik di rantau Nusantara. Peranan raja sebagai sebuah institusi politik yang berperanan besar dalam menjamin kelangsungan kuasa pemerintahan Islam di Nusantara semakin terserlah dengan kedatangan Islam. Kedatangan Islam telah memperkenalkan gelaran baharu kepada pemerintahan beraja di rantau Nusantara. Kedudukan Kerajaan Melayu semakin kukuh dan terjamin kedaulatannya dengan penggunaan gelaran Sultan kepada pemerintahnya kerana gelaran berkenaan meletakkan mereka setaraf dengan Kerajaan Islam yang ada di seluruh pelusok dunia. Tradisi pemerintahan Islam di Nusantara menggambarkan bahawa dunia Melayu tidak terpisah dengan perkembangan yang berlaku di dunia Islam secara keseluruhannya. Bagi mendapatkan legitimasi gelaran Sultan sekali gus mengukuhkan kewibawaan dan kedaulatan mereka sudah menjadi tradisi Raja-raja Melayu di Nusantara mengadakan hubungan diplomatik dengan penguasa Makkah. Daulah Turki Uthmaniyyah pula menjadi sumber kekuatan yang menyemarakkan semangat perjuangan kepada Kerajaan-kerajaan Melayu untuk bangkit berjuang menentang penjajahan Barat. Keakraban hubungan berkenaan kemudiannya telah membiakkan benih semangat 'pan-Islamisme' dan semangat jihad dalam kalangan masyarakat Melayu di Nusantara bagi menentang penjajahan golongan kafir. Makkah dan Benua Ruum secara tidak langsung telah bertindak sebagai simbol penyatuan umat Islam yang memberi harapan dan kekuatan kepada Kerajaan Melayu di Nusantara berhadapan dengan tekanan penjajahan yang ingin meruntuhkan tradisi pemerintahan Islam di rantau ini. Malangnya, kejatuhan Daulah Turki Uthmaniyyah dan pemansuhan sistem Khalifah pada tahun 1924 telah memberikan tamparan yang cukup hebat kepada dunia Islam khususnya di rantau Nusantara.

Penghargaan: Tulisan ini merupakan hasil Geran Penyelidikan Agensi Luar dengan kod 304/PHUMANITI/6501171/Y115 yang dibiayai oleh Yayasan Islam Pulau Pinang.

Persetujuan Termaklum: Persetujuan telah diperolehi daripada semua pihak atau subjek yang menyertai kajian ini.

Konflik Kepentingan: Penulis mengakui bahawa tiada sebarang konflik kepentingan wujud antara semua pihak yang telah terlibat dalam kajian ini.

Rujukan

- Abdullah, A. (1990). *Islam dalam sejarah politik dan pemerintahan alam Melayu*. Nurin Enterprise.
- Abdullah, T. (2009). Beberapa catatan tentang Kaba Cindua Mato: Satu contoh sastera tradisional Minangkabau. *Jurnal Terjemahan Alam & Tamadun Melayu*, 1, 117-137.
- Ahmad, K. (ed.). (1997). *Hikayat Hang Tuah*. Yayasan Karyawan dan Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Azra, A. (2004). *Jaringan ulama Timur Tengah dan kepulauan Nusantara abad XVII & XVIII*. Kencana Prenada Media Group.
- Carey, P. (1980). Aspect of Javanese history in the 9th century. In H. Aveling, (Ed.). *The development of Indonesian society from the coming of Islam to the present day*. St Martin Press.
- Errington, S. (1975). *A study of genre: Meaning and form in the Malay Hikayat Hang Tuah* [Unpublished Doctoral Dissertation, Cornell University].
- Hurgronje, C.S. (1906). *The Achehnese*. E. J. Brill.
- Hurgronje, C.S. (1970). *Mekka in the latter part of the nineteenth century*. E. J. Brill.
- Karim, A. M. (1982). *Kenang-kenangan hidup*. Penerbit Pustaka Antara.
- Majid, M. D. (2008). *Berhaji di masa colonial*. CV Sejahtera.
- Marsden, W. (1784). *The history of Sumatra*. Thomas Paine & Sons, Jilid II.
- Matheson, V. & Milner, A. C. (1984). *Perceptions of the haj five Malay texts*. Institute of Southeast Asian Studies.
- Moor, J. H. (1969). *Notices of the Indian Archipelago*. Frank Cass & Co. Ltd.

- Othman, M. R. (1961). *The Middle Eastern influence on the development of religious and political thought in Malay society, 1880-1940* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Edinburgh.
- Othman, M. R. (2005). *Islam dan masyarakat Melayu peranan dan pengaruh Timur Tengah*. Penerbit Universiti Malaya.
- Rozali, E. A. (2010). *Turki Utmaniyyah: Persepsi dan pengaruh dalam masyarakat Melayu* [Disertasi kedoktoran tidak diterbitkan, Universiti Malaya].
- Reid, A. (1969). Sixteenth century Turkish influence in western Indonesia. *Journal of South East Asian History*, 10, 395-414.
- Salleh, A. H. (1977). Institusi pondok di Malaysia. Dalam Zainal Kling (ed.). *Masyarakat Melayu*. Utusan Publications & Distributors.
- Teeuw, A. (1964). *Tentang penghargaan dan pentafsiran Hikayat Hang Tuah*. *Dewan Bahasa*, 341-348.
- Teuku Iskandar. (1966). *Bustanu's-Salatin*. Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Teuku Iskandar. (1970). Some historical sources used by the author of Hikayat Hang Tuah. *JMBRAS*, 43(1), 44-45.
- Winzeler, R. L. (1947). The social organization of Islam in Kelantan. In W. R. Roff, (Ed.). *Kelantan: Religion, society and politics in a Malay state*. Oxford University Press.
- Zainuddin, A. M. (1926). A Malay's pilgrimage to Mecca. *JMBRAS*, 4(1), 269-287.